

Vernieuwing

Vergeleken bij de grote aarde en het nog veel grotere heelal is een mens niet meer dan één van de millioenen boombladeren die iedere herfst in onze bossen neerwarrelen en humus worden, alles van hun individueel bestaan verliezend en samensmeltend tot één enkele materie.

Nemen we één zo'n rood-bruin beuke- of eikeblad in de hand en bekijken we het van dichtbij, dan zien we welk een prachtig bouwwerk het is van kleuren en lijnen, welk een schoonheid en hechtheid van constructie het vertoont.

Zo ook de mens; heel veel en heel weinig, een geniaal uitgedachte chemische fabriek, een levend, bloeiend en verwelkend organisme, een samenstel van fysieke en geestelijke krachten, gestuwd en bewogen door een onzichtbaar iets, dat we ziel of geest noemen, schepper van onsterfelijke meesterwerken op het gebied van kunsten en wetenschappen. Maar in het sociale vlak ook een armzalig en dom deel van een kudde, een massa, welker drijfveren hij bewust of onbewust moet volgen.

Overgeleverd aan elementaire natuurkrachten, heen en weer geslingerd door politieke hartstochten en leuzen als een roeibootje op stormachtige zee. — Maar ook als een eenzame boom rustig staande op een weiland, zich van eigen kracht en doel bewust — zo kan de mens zijn.

Speelbal van de schijnbaar onredelijke wetmatigheid van historische, sociale en economische krachten, of — misschien wel tegelijkertijd — dromend van een nieuwe wereld, waar de geest het aardse beleeft en doordringt, niet als een krampachtige en benepen strijd om stoffelijke belangen en macht, maar als een bron van vreugdevol leven zonder angst en zonder afgunst. In liefde, niet in haat.

Leven betekent telkens nieuw worden. Nieuw in de zin van groeien naar zijn volwassenheid toe, alles overwinnen wat die voltooidheid in de weg staat. Humanistische strevingen ontlenen haar ontstaan aan die onafgebroken vernieuwingswil van de menselijke geest. Niet alleen speculatief-theoretisch, maar vooral ook actief-praktisch toegepast op het dagelijkse leven.

De eerste westeuropese humanisten ontdekten in de geest van Grieken en Romeinen dingen die zij bij zich zelf reeds begonnen waren te ontdekken: het vermogen zelfstandig te denken.

Uiterst merkwaardig zijn de woorden die A. H. Nijhoff één van de personen uit haar boek „De Vier Doden,” de jonge Jood Josef in de mond legt:

„De Grieken hadden niet de hoogmoed, te pretenderen, dat zij de „Waarheid” in pacht hadden en niet de gulzigheid meer te willen bezitten dan de aarde die hun door de Goden was toegemeten. Zij respecteerden de Vrijheid van het levende te zeer om de waarheid tot een dogma te maken, dat aanleiding zou kunnen geven tot priesteroverheersing, chantage en machtsmisbruik. De Griekse geest is nooit aan de goden onderworpen geweest.

De Joniërs waren het eerste volk, dat de menselijke intelligentie heeft gebruikt als een instrument, hem door de natuur of door de Goden gegeven om hem in staat te stellen, in zijn materiële behoeften te voorzien en zich van zijn materiële en geestelijke tekorten te bevrijden.”

Deze levensbeschouwing houdt de weg open voor een voortdurende vernieuwing.

Tijden lang is de mens zich daar niet van bewust, maar opeens komt het te voorschijn. Het is of er nieuwe loten aan de levensboom ontspruiten.

Reeds in de vroege Middeleeuwen, wanneer de Kerk oppermachtig is en zij elke zelfstandige gedachte, elk verzet tegen haar leerstellingen laat herroepen of bestraft, horen we van mannen die een vernieuwing willen: *Berengarius van Tours* zegt b.v., dat de besluiten van de Kerkvergaderingen volstrekt niet onfeilbaar zijn.

De beroemde geleerde aan de Sorbonne van Parijs, *Abélard* ($\pm$ 1100) waagde het

te verklaren, dat de twijfel zijn nut heeft, omdat men daardoor tot zelf onderzoeken wordt gedreven om de waarheid te vinden. In een geschrift, dat hij „Ja en Neen” noemde (wij zouden zeggen: Pro en Contra) stelde hij uitspraken van Kerkvaders, die elkaar tegenspraken, naast elkander en liet aan zijn lezers over, een beslissing te nemen.

Albertus Magnus, (1250) die voor zijn tijd een groot bioloog en een groot medicus was, beweerde, dat men in zware ziekten niet moest berusten, omdat het bezoeken van God zouden zijn, maar dat ziekten een natuurlijke oorzaak hadden. Hij onderscheidt reeds natuurlijke of wijsgerige intellectuele kennis en bovennatuurlijke of theologische.

Thomas van Aquino, die zulk een geweldige invloed heeft gehad op het denken van de Middeleeuwen bestudeert de Griekse, dus heidense wijsgeer Aristoteles en leeft diens gedachtewereld bij het kerkelijk denken in. De menselijke rede wordt niet per se afgewezen, al is zij ook iets van de tweede rang, vergeleken bij de openbaring.

Bonaventura (1250) predikt de hervorming der ziel, het vrij worden uit de duisternis, van de materiële gebondenheid tot geestelijk leven.

Dante, de dichter van de *Divina Comedia* schreef een verrukkelijk boekje over zijn liefde voor *Beatrice*, vol nieuwe verzen en hij noemde dat: *Incipit vita Nuova*: hier begint het nieuwe leven, door de kracht der liefde, waarin de oude Adam plaatsmaakt voor de nieuwe mens — de minnaar, de dichter, de uit eigen denken gevoelsbronnen, zelfstandig scheppende mens, de humanistische mens, zouden wij willen zeggen.

Joachim de Fiore, een franciskaner monnik, voor wie *Dante* grote eerbied had, sprak van een homo spiritualis, de geestelijk levende mens, die zijn eigen priester zou zijn. Hij dacht aan een Rijk van de geest, dat komen zou na dat van de Vader en de Zoon.

Zo groeit reeds lang vóór de komst van het 16de eeuwse humanisme de vernieuwingsgedachte, die naar geestelijke bevrijding streeft. De monnik *Joachim de Fiore* schreef, dat niet in één enkel persoon, maar in elk van ons het licht zal gaan schijnen.

Deze vernieuwing brengt vooreerst deze grote winst dat Christendom, en klassieke wereld niet langer vijandig tegenover elkaar staan. Christendom en classiciteit zijn immers nog vandaag de twee fundamenten waarop onze beschaving rust.

Hoe kunnen we deze vernieuwingswil ook maken tot een daad van vernieuwing? We hebben geleerd, dat wij niet alleen lichamelijk telkens vernieuwd worden, maar ook geestelijk. O.a. in onze verhouding tegenover de steeds wisselende verschijnselen in de samenleving. Het is alweer één van die oude Grieken, die het gezegd heeft: de mens is niet, maar wordt.

Er is geen stilstand, maar een onafgebroken stromen; nooit kunt ge u in dezelfde rivier twee maal baden, omdat het altijd weer ander water is.

En dit nu is de levende en leven scheppende kracht van het humanisme, dat het niet statisch is, maar dynamisch en dat het er om gaat, een harmonie te vinden tussen de onsterfelijke geestelijke waarden en de op ons losstormende eisen van het ogenblik.

Hier wringt de schoen. Want die eisen zijn zo dringend, dat ze allen, die niet sterk genoeg staan in hun geestelijke schoenen de grond onder de voeten hebben weggezogen.

Toen ik enige tijd geleden een lezing hield over zeventiende eeuwse kunst, stond er plotseling een jonge man op van een jaar of 24 en die riep hartstochtelijk over alle hoofden heen:

„Ik kan Rembrandt niet meer pruimen.”

Zo zeer was dit jongmens gevangen in het voze en loze net van allerlei heden-daagse dogma's omtrent kunst, dat hem het persoonlijk oordelen, een persoonlijke, menselijke verhouding tot de kunst niet meer mogelijk was.

Ik antwoordde, ja, het was zo maar een opwelling: „Jonge man, dat komt, omdat je nog niet pruimen kunt.”

Misschien dacht ik bij wijze van associatie aan die oude mannetjes, met pekbrokken en ringbaardjes, die altijd op havenbankjes, pruimend en prutelend naar de zee en de schepen zitten te kijken en die zich niet meer zo druk maken, omdat ze het allemaal wel weten. Die jongeman wist het nog lang niet. En hij voelde dat heel best, anders had hij het niet geroepen. Hij zat ermee en verlangde naar een beetje licht.

Veel problemen ontstaan daardoor dat men met allerlei oude kwasi-zekerheden geen raad weet, omdat het geen zekerheden meer zijn.

In de Heks van Haarlem, het toneelstuk dat Van Eeden zelf *Tragedie der Onzekerheid* noemde, komt een gesprek voor tussen de schout Consaert, een man die zeer vast meent te staan in zijn overtuigingen op godsdienstig en politiek terrein en prof. Bontius.

Bontius legt hem uit, dat „des Bijbels ganse leer de aard onbeweeglijk stelt als vaste kern van 't eindloos Al, geschapen uit het niet door 't woord des Heren vóór zes duizend jaar.

En daarin weer de mens als Kroon en glorie der ganse Schepping? Al dit is een waan.”

Consaert: Een waan? Gods woord een waan?

Bontius: De Bijbel spreekt met mensen woorden, met papier en inkt. Mensen geven hun vastheid zwart op wit. God grift zijn waarheid met een vuurge stift aan 't firmament. Hij geeft ons licht op donker.

Consaert: Hij voerde toch de hand die 't Schriftwoord schreef. Hij opende de lippen der profeten.

— — — — —
Broeder, mijn adem stokt, mijn hart staat stil,
Zou d'aarde zweven, zweven? Los en Vrij?
Is d'allerhechtste vastheid maar een schijn?
Dwarlen wij zonder steunsel door de ruimte!
Het duizelt mij.

Tot zover deze Zeventiende eeuw, wien het de grootste moeite kost, van zijn overtuiging los te komen. Vandaag in 1958 wordt geen mens meer duizelig van het feit, dat wij evenals dat ongelukkige Russische poolhondje en die Amerikaanse muis door de ruimte razen.

Het leven staat niet stil, onstuimig gaat het voort, steeds dieper speurend naar zijn eigen diepste wezen.

En de grote winst van deze novitas mentis, deze vernieuwing des geestes, die altijd verder gaat heet bevrijding, vrijwording. Kan er enig denkend wezen, dus Mens, bestaan, die deze vrijwording niet zou wensen? Is zij niet de kern van ons wezen, vanaf het ogenblik dat de jong-geborene zich uit de moederschoot heeft los en vrijgewerkt om een eigen, zelfstandig leven te beginnen?

Wij dienen ons los te maken van wat ons verhindert te leven en te denken volgens het eigen levensplan.

Zo kan men het lichamelijk en geestelijk leven van de mens zien als een zoeken, vinden, vasthouden, zo mogelijk voltooien van de eigen ingeboren aard. Dikwijls tegen vele tegenwerkende krachten in.

Zo werkt het tere stengeltje dat uit het zaad omhoog wil, zich door de aard-kluitten heen dringend om ten slotte te worden wat het heeft te zijn.

Vandaar dat men de eis mag stellen: wordt wie je bent. Of anders gezegd Sterf en word. Want telkens moet de oude mens in ons sterven om door vernieuwing plaats te maken voor een volgende fase.

En hierin ligt een van de oorzaken van de her-opkomst van het hedendaagse humanisme: de wedergeboorte van die oer-oude gedachte, die tot het meest essentiële van de menselijke geest behoort en waarvan bij de oude Grieken Prometheus de belichaming was.

Hij kwam in opstand tegen Zeus, die de mensen dom wilde houden en zelfs vernietigen. Hij bracht hun de Vuurvonk, leerde hen huizen bouwen, letter- en cijferschrift, het gebruik van genezende kruiden, enz., kortom alles waardoor de mens inderdaad, ook volgens de bijbelse opvatting, intelligent genoeg zou worden, de aarde en haar schatten tot zijn nut te gebruiken.

Prometheus leerde de mens vrij worden door hem te verlossen van angst en minderwaardigheidsgevoelens.

Maar in de loop van de eeuwen raakt hij toch telkens weer in de ban van geconstrueerde machten, die zich boven hem hebben gesteld en die hij aanvaardde, omdat ze hem iets beloofden.

Daarom, laten wij in de eerste plaats arbeiden aan onszelf, trachten te worden wat wij hebben te zijn.

Dan kunnen we ook — en hierin ligt die andere grote taak van het humanisme — voor hen die moeite hebben hun leven als zinvol te beleven iets zijn, iets doen, iets geven.

Wij kunnen anderen helpen sterker te worden door de onsterfelijke waarden die in het mens-zijn-op-zich-zelf gelegen zijn.

Dr. A. SAALBORN.

HET WOORD VAN DE WEEK

20 juli 1958

VERSCHIJNT WEKELIJKS

11e jaargang nr. 29

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

D. TH. WINTER

~~HOESEVELT LAAN 143~~

~~AMSTERDAM - 7 2-10~~

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

*P/a Basting
Dorpsk 1199
Retranchement*

Oreelands

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152. Utrecht

Lezingen voor de radio

27 juli 9.45 uur V.A.R.A. „Aktualiteit van het verleden”, Dr. W. Kraak.

3 aug. 9.45 uur V.A.R.A. „O, vrij te zijn!”, Dr. J. C. Brandt Corstius, met medewerking van Aafje Top, voordracht.

10 aug. 9.45 uur V.A.R.A. „Vogels van diverse pluimage”, Dr. D. H. Prins.

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.